PRESUDA

Na Cetinju se odmah stane pripremati suđenje.

Vladika razgovara sa pojedinim sudijama – moli ih da Dolčija nipošto ne osude na najtežu kaznu. Tu svoju želju saopštio je Mazurevskom, ali ije htio da bude sigurniji.

Iz Kotora stiže poruka: konzul se ne osjeća dobro i ne može doći na Cetinje; njemu bi mnogo više odgovaralo da se suđenje održi u Stanjevićima.

Vladika se mršti:

«Eto još jednog lukavog koraka! Konzul se plaši raspoloženja na Cetinju, nije siguran u sebe i svoje dokaze. Možda se nada da će sud biti podložniji njemu ako se nađe na tuđem tlu... Vidiš, tu ima istine!»

Kako mu drago, tek – sud se ipak krenu prema Stanjevićima. I to samo jedan dio. Od osamnaest sudija pošlo ih je sedam, a drugi ili se ne desiše na Cetinju, ili su nečim bili spriječeni, ili nađoše izgovor, a neki prosto odbiše da idu na to suđenje. Umjesto njih, sastav je na brzinu popunjen sa dva-tri manja glavara i nekolicinom nepismenih seljaka.

A vladika?

Nezadovoljan svim tim zbivanjima, pa i samim sobom, on ode na Skadarsko jezero – da lovi ribu.

U kući kraj manastira Stanjevića zbio se sud. Duvanski dim izvire ispod brkova i širi se nad glavama. A napolju je oblačan ali suv novembarski dan.

Uvode Dolčija. On se kreće teško, ali glava mu je uspravljena. Pogled bježi k prozoru da se ne sretne sa licem

Mazurevskog, koji sjedi u prvom redu, na stolici sa tankim jastučetom. Malo po strani, za stočićem, sjedi sekretar Jakov, spreman da se uhvati u pero.

Najprije se čita «objavljenije» ruskoga konzula: spominju se ruski carevi i njihova dobra volja i pokroviteljstvo nad Crnom Gorom; car Aleksandar Prvi je «razumio» da je Dolči izdajnik, koji je naumio da crnogorski narod liši slobode, a možda i pravoslavlja...

Poruka vladičina je kratka, ali Dolči blijedi od njenih prvih riječi: «Izdajnik Dolči» po crnogorskome zakonu morao bi biti osuđen «na smrtni kastig», ali je vladika zbog svog arhipastirskog čina sklon da «bude milosrd i gotov prostiti sve što bi njemu samome učinjeno bilo»; to podupire i želja Rusa da se smrtna kazna odloži sve do carske zapovijesti; osim toga, Dolčijevo pogubljenje koristili bi na razne načine neprijatelji crnogorskoga naroda.

I pored svega što čuje, Dolčiju je malo laknulo. Osjeća jasno: iako ga vladika naziva izdajnikom, glavna mu je briga da spase glavu svome sekretaru. Bar glavu, kad je obraz – danas i na ovom mjestu – sasvim uzaludno braniti.

Ponajstariji sudija, s čibukom među koljenima, započinje dugo sumorno ispitivanje.

Dolči odgovara odrješito. Držanjem i tonom govora želi da ostavi utisak kako ni u čemu ne izvrdava, već kazuje samo ono što je zaista i bilo.

I, kao i uvijek, na sudu se najprije pita ono što je svima znano, pa, ipak, obavezno.

Onda se nižu pitanja – neka sama po sebi suvišna i dosadna, neka se ovlaš nabace s ciljem da se izmami priznanje, a neka su postavljena samo da bi se pokazalo oštroumlje sudije.

Za koji si posao i sa kakvom mišlju došao u Stanjeviće?

Poradi zdravlja i ništa više.

Takav odgovor goni sudiju da gazi u dublju vodu.

Stojeći na Stanjeviće, jesi li imao s kim kakvoga potajnoga dogovora ili pisanja poradi česove izdaje gospodina vladike ili narodne?

Sad se Dolči prisjeća kako ga je ranije više puta navodio na tanak led ovaj isti Vučetić, koji se sad pribija uz skute konzula i Ivelića, pa kaže:

Ni sa kim do sa Stefanom Vučetićem, koji me molio da mu dam petsto cekina, a da mi donese robu i da će me čekati u Jakinu ili u Livornu, jer misli da se tamo nastani kao trgovac. Govoraše da mu se dosadilo u Stanjevićima. No, ja mu to nijesam htio učiniti.

Pred nemilim odgovorom, sudija trza ruku i brzo baca udicu na drugu stranu:

Je li te ko molio ili si od svoje volje pisao đeneralu Bonaparti, Francezu?

Ja, kako od moje strane, tako ni od čije druge, nijesam pisao ništa više do pjesmu... A molio me Stefan Vučetić da pišem Bonaparti da nam što bude bolje, kazujući mi da je bio u Rusiji i da je tamo vidio sve, te se od njih nema čemu nadati ni vladika ni narod. I reče da bi pošao đe mu drago, a u Rusiju nikada, jer je vido da lažu.

Stiže li ti kakav odgovor od Bonaparte?

Ne nikad, kunem se bogom.

A otkuda ti mohuri francuski?

Pisao sam konzulu franceskom u Dubrovnik poradi moje pravde i đeneralu Mirau da mi pošalje pasaport, kao što mi ga je i poslao.

Đe su ti knjige koje su ti pisali konzul i đeneral Mira?

Pocijepao sam ih pošto su bile od malog značaja.

Zašto si se miješao u grbaljske poslove i ko te je nagovarao da to činiš?

Govorim istinu: molio me je Vučetić. Nije mi davao mira ni danju ni noću. I aspre mi je obećavao, ali ja ne htjedoh uzeti.

Je li te preosvešteni vladika molio da se miješaš u grbaljsku bunu?

Molio me je i kumio da se prođem posala grbaljskih. I još mi je govorio: «Zapovjednici od Boke misle i govore da ja to činim, a ne ti i Vučetić.»

A što si se dopisivao s princom Karlom i kakve si ono odgovore od njega dobio?

Pisao sam mu samo jednom i poslao popijevke. A odgovora nikad ne dobih, tako mi boga.

Da. A kakva su ono tajna pisma gubernatoru iz Kotora?

Samo dva pisma! Jednom ga molih za neke pare, a drugi put da ga prevarim, ne bih li onuda s mirom prošao, jer sam vidio šta se oko mene radi...

Sudija objavi da izvedu Dolčija.

Nastade žučna prepirka oko toga da li je vladičin sekretar kriv ili nije.

Većina odmah prihvati optužbe. Ali, usprotivi se nekoliko viđenijih ljudi.

Znam ga odavno – reče jedan – i vjerovao sam mu kao samome sebi. Da ste pobogu braća, otkud on izdajnik!

Dušom je bio uz nas i kad su nas drugi ostavljali na cjedilu!

A šta ti je radio potajno, iza leđa?

Da nije brao zlatnike i gradio dvorove po Risnu, kao neki?!

Bez vrijeđanja! Pazi šta zboriš!

On je jedna čestita starina – nikad se nije na svoje dobro osvrtao. Pod sijede vlasi stekao je samo gvožđa!

Ma ostavi, ne zna mu se ni izvora ni uvora!

Mazurevski lako skoči i diže ruku u bijeloj rukavici. Ta rukavica bljesnu pred očima gorštaka kao nešto veoma gospodstveno, njima daleko, a možda pomalo i žensko. Ali pokret ruke bio je energičan i otmen u isti mah i tražio je neopozivu pokornost.

On poče da govori o Dolčiju i o tome kako je štetan i opasan za Crnu Goru i ponovi mnogo onoga što je u njegovo ime već bilo pročitano. Na kraju reče:

Što ga branite? Da je prav, prvi bi ga zastupao vaš vladika! On je to i učinio u prvi mah. Ali kasnije, kad je sve ispitano, kad sam mu pokazao dokaze – nije se imalo kud. Zar nijeste čuli da ga i vladika naziva izdajnikom?

Čuli smo, kako nijesmo!

Ali ima ovde i gluvijeh!

I onih, ma ti božju vjeru, koji misle svoju, makar im se čitalo tri ure!

Što da se svađamo, dajte da otrsimo posao!

Zborite vi iz «kuluka», vičniji ste.

Onaj stari sudija sa čibukom lupnu njime o pisarev sto, riješen da prekrati raspru:

Je li više nas koji držimo da je Dolči kriv?

I te koliko!

Da vidimo, da se prebrojimo!

Mi nijesmo sudije, no mobari smrti!

Ne grajte!

Prebrojane su dignute ruke, svedeni su računi: Dolči je oglašen za izdajnika.

A kazna?

Zakon izgovara: smrtni kastig!

Onako kako veli vladika!

Da mu se ne uzme duh!

Nek stoji okovan! Čućemo i carsku riječ!

Ja velim da mu se skinu gvožđa!

Jezik pregrizao!

Kakva mi je to kazna ako ga ne sapnemo u okove?

A da nećete slučajno da ga sad obučemo u svilu i u kadifu kao mladu nevjestu!

Hajte, ljudi, omrkosmo!

Već smo rekli: kriv je i gvožđa ostaju na njegovim rukama i nogama!

Stražari opet uvode Frana Dolčija. On sad ne gleda ni u koga. Jedva ga drže noge.

Svi ustaju.

Najstariji «kulučar» ponamješta kapu i kazuje presudu: zakon crnogorski traži da se svaki izdajnik, bio iz ove ili tuđe zemlje, kazni sramotnom smrću – da bude obješen na Cetinju, pred licem opštenarodnoga zbora...

Osuđeniku klecnu koljena, stražar ga prihvati.

No, sud uvažava razloge gospodina konzula i «molbe milosrdnoga našega arhipastira» i spreman je da sada, samo jednom, učini izuzetak – umjesto smrtne kazne čeka ga «vječno njegovo u tamnicu zatvorenje, đe imade stojati okovan po nogama i rukama»; i čekaće se odgovor ruskoga imperatora; ovaj izuzetak mora ostati jedini – nigdje i ni u jedno vrijeme neće se oprostiti drugome zločincu; da bi se ispunila «svetost i sila zakona», treba da bude obješeno ime izdajnika Dolčija, i to na Cetinju, u Stanjevićima i po svim nahijama crnogorskim i da se ova presuda svuda i svima objavi; knjige i pisma Dolčijeva predaju se gospodinu ruskom konzulu, i to uz potvrdu.

Ispod presude potpisuje se prvi Vukolaj Radonjić, guvernadur, a za njim se nižu glavari i sudije, pa se udara veliki državni pečat i slijedi potpis Jakova Stefanovića, narodnog sekretara.

Dolči, imaš li još što da rečeš? – pita najstariji sudija, gladeći brk nemirnim prstima.

Osuđenik se samo pokloni i opet ispravi glavu.

I pogleda prema prozoru kao da uzima želju od dnevnog svjetla, jer se nadao vlazi i mraku podrumskom.

SADRŽAJ POGLAVLJE 27.